

LIZARRAN ARGITARATU ZEN ELTSOKO SANTXOREN *DOTRINA*

Lizarran 2004ko irailaren 17an

*Patxi Zabaleta,
euskaltzain osoa*

Hego Euskal Herrian euskaraz argitaratutako lehen liburua Lizarran argitaratu zen 1561an. Eltsoko Santxoren *Doctrina Christiana* deitutakoa da. Oro har, eta jakina den bezala Etxepareren *Primitiae linguae vasconum* da lehendabiziko argitaratutako euskal liburua, 1545an; eta Lizarran egindako Eltsoko Santxorena da beraz, euskaraz argitaraturiko bigarren euskal liburua eta Hegoaldeko lehena.

Liburu honen alerik ez da ezagutzen. Egia da asko eta askotan egin direla saioak haren bila, baina oraindik ez da ale osorik bilatzea lortu.

Aingeru Irigaraik, euskaltzain zenak, *Príncipe de Viana* aldizkarian egindako azterketa batean aipatzen du agian liburu honen puska batzuk –Eltsoko Santxoren liburuaren zatiak, alegia– izan litezkeela beste liburu baten azalak egiteko erabilitako paperak. Baitaere hipotesis bat jorratzen du, zera, Eltsoko Santxoren *doctrina* hugonotezalea izan zitekeela. Izan ere, garai hartan, 1561an Nafarroako erregeak Iparraldean eta Biarnoan zeuden eta hugonoteen sinismenak bultzatzen zituzten.

Eltsoko Santxoren *doctrina* aipaturik dago Euskal Literaturaren Historia eta bilduma gehienetan. Halere aitortu behar da, Arturo Kanpionen garaietarako galdutzat ematen zela.

Agian Eltsoko Santxoren liburua elebiduna zen, espainolez eta euskaraz idatzitakoa, alegia. Hori horrela balitz, oraindik onura gehiagokoa bilaka liteke hainbeste azterketarako inoiz bilatuko balitz.

Eltsoko Santxoren liburua egindako inprimategia Anberesko Adriano delakoarena zen. Adrián de Anberes zelakoak Lizarran 39 liburu argitaratu zituen eta horietatik 19garrena da Eltsoko Santxorena. José Antonio Moskera Armendaritz eta Fr. Cándido Zubizarretak ematen dute inprimatzaile honek egindako lanen zerrenda osoa.

Lizarrak betiere aipamen berezia merezi du inprentaren aurrerapena Nafarroan eta Euskal Herri osoan hedatzeari dagokionez.

Izan ere, XV. mendean Nafarroa erresuma independentea zelarik, inprimatzaile bat ekarri zuten Iruñera Albreto Juan eta Foixeko Katalinak. *Arnaldo Guillen Bokarkoa*. Badirudi Biarnoko Brok edo Le Brocar herrian jaioa izan zitekeela, baina agian jatorriz judioa izan zitekeela ere esan izan da, hainbestetan. Iruñean 1501-arte bizitu zen eta hogeiren bat liburu egin zituen, haietatik 19 inkunableak; lehena 1489an: *Manuale secundum consuetudinem Ecclesiae pampilonensis*.

Baina haren izena eta fama hainbeste zen hedatu Gaztelatik ere deitu egin zutela. Eta Logroño-n, Alcalá de Henares-en, Valladolid-en, Toledo-n eta Burgos-en inprimategiak ipintzera iritsi zen. Soilik aipatzearekin Cisneros Kardinalaren *Biblia Poliglota* eta Nebrijaren *Gramatika* eta beste hainbat libururen inprimatzailea izan zela adierazia dago bere maila izugarria garai haietarako.

Arnaldo Guilen Brocar Maria Zozaia nafarrarekin ezkondu zen eta hiru seme-alaba izan zituzten. Haren alaba Maria Lizarrako Miguel de Eguiarekin ezkondu zen eta lizarratar hau, Bocarren suhia alegia, tipografo eginez ibili zen bere aitaginarrebaren inprimategi guztietan.

Brocar 1523an hil zenean Luis de Eguia Lizarrakoa da inprimategi guzti haien buru jarraitzen duena eta lehen urteetan izugarrizko arrakasta lortzen du Erasmus-en liburuak eta idazkiak argitaratuz; baina horrexegatik, ondoren 1531an, Inkisizioak atxilotu egiten du eta giltzapean eduki urte pare batean edo.

Askatu zutenean jaioterrira itzuli zen, Lizarrara. Eguia Lizarrako familia ezagun eta ospetsu bateko kidea izaki ordea, eta 1535tik aurrera, berehala ikus daiteke hiri honetako karguak eta zeregin ospetsuak betetzen: Alkate izan omen zen eta baita ere errejidore eta Errejimentuko juratu.

1545an ordea, berrito ere berak hain ongi ezagutzen zuen lanbidera itzultzen da eta Nafarroako Erret Kontseiluari baimena eskatu eta inprimategia ipintzen du Lizarran. Gogoan izan behar da XVI.mendean inprimatzea zela aurrerapenik handiena. Eta Nafarroari dagokionez inprimategirik gabe gelditua zela, 1501an Arnaldo Guillen Brocar Gaztelara joan zenetik.

Miguel de Eguiak Lizarran hiru liburu egin zuen. Baina izan zuen ikasle eta jarraitzaile bat bere moldiztegian segitu zuena: *Anberesko Adriano*, lehen esan bezala, Eltsoko Santxoren liburua argitaratu zuena.

Adriano edo Adrián Anberesko honek ere izan zuen ondoren beste ikasle eta jarraitzaile bat, Borgoñako Piarres, gero Gipuzkoako lehen inprimatzailea bilakatu zena.

Anberesko Adrianok 1568.arte eduki zuen inprimategia Lizarran. Izan zituen berak ere, arazo erlijioso eta politikoak eta azkenean Nafarroako

Erret Kontsiluak urteko 50 dukateko soldata bikaina ipini eta Iruñera eraman zuen. Beraz Lizarrako lehen inprimategiak 1545tik 1568ra arte iraun zuen, Miguel de Eguiaren gidaritzapean lehenik, eta Anberesko Adrianoren gidaritzapean, azkenik.

Moskera eta Zubizarretaren liburuak bere 29.orrialdean dio Eltsoko Santxoren liburu bat liburutegi partikular batean egon zitekeela. Zertaz ari ziren galdetu, eta erantzun zuen Gendulaingo Kontesaren artxibategian egon zitekeela. 1991.urtea edo zen orduan eta Nafarroako Gobernuko burua zen Juan Cruz Alli jaunak ofizialki eta zuzenki eskatu egin zien guzti horren berri gutun baten bitartez, baina ez da, dirudienez erantzunik egon.

Ondoren, fraide batek esan izan dit bere ordenako Erromako liburutegian bazegoela hiztegia edo dikzionario deitzen zuten liburu bat Eltso batena. Baina aztarna hori oraindik behar bezala aztertu gabe dago.

Eltsoko Santxo bera fraide omen zen, teatinoa. Baina teatinoek Nafarroan, nahiz eta orain Irantzuko Monastegia deramaten ez dute jarraipenik izan XVI.mendetik hona, XX.mendean Nafarroako Gobernuari emana.

Azken finean bila jarraitzen dugu, baina Lizarrako herriari aitortu egin behar zaio Euskal Herri osoan argitaratutako bigarren liburuaren eta Hegoaldean argitaratutako lehen liburuaren seaska izanaren ohorea.